

ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСУ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОФІЛАКТИЦІ Й ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ У ЗАКЛАДАХ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Бобрицька В. І.,

професор кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики
історико-філософського факультету
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, доктор
педагогічних наук, професор.

Сучіліна О. О.,

студентка групи 15 зпмгб спеціальності
«Початкова освіта» факультету педагогіки
і психології Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова

У статті розглянуто стан розробленості у психолого-педагогічних дослідженнях теоретичних аспектів проблеми булінгу в закладах початкової освіти, а також висвітлено поняттєво-категорійний апарат дослідження даного питання. В роботі розкрито основні прикладні засади використання ресурсу громадських організацій у профілактиці й протидії булінгу у закладах початкової освіти. З метою найбільш повного розкриття теми здійснено аналіз нормативно-правових основ профілактики та протидії булінгу в закладах початкової освіти.

Ключові слова: булінг, громадські організації, профілактика, протидія, хейзинг

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Натепер в процесі реформування системи освіти, проблеми цькування і насильства в шкільному середовищі дуже часто стають перепорою для досягнення мети всебічного розвитку дитини. Допомога дорослих дуже потрібна дітям та молоді в будь-якому віці, особливо якщо дії кривдників можуть завдати серйозної шкоди фізичному та психічному здоров'ю. Заклад освіти відіграє важливу роль у створенні умов для здобуття учнями та ученицями знань в безпечному освітньому середовищі, формуванні ставлень та навичок, які потрібні для уникнення та запобігання проявів насильства, безконфліктного спілкування, ненасильницької поведінки [14]. Вирішити проблему можна лише завдяки злагодженій співпраці закладів освіти, органів місцевої влади, батьків та громадських організацій. Варто відзначити, що саме громадські організації приділяють значну увагу питанням булінгу в освітньому середовищі, саме тому досвід їх діяльності варто використовувати для досягнення поставленої мети.

Аналіз наукових досліджень. Питання булінгу розглядали такі вчені як: Т. Абламська, М. Чорний, О. Юрчик. Питання причин виникнення булінгу активно розглядали

вчені Л. Волинець, Т. Дорошок, К. Левченко, І. Трубавіна. Значної уваги питанням протидії булінгу приділяють фахівчині громадської організації «Ла Страда Україна»: В. Андрєєнкова, В. Байдик, О. Калашник. Наукові напрацювання співавторки цієї наукової розвідки, а саме дослідження проблем підготовки майбутнього вчителя [3], обґрунтування ціннісних аспектів педагогічної освіти [4; 5; 6], аналіз державної освітньої політики з питань підготовки педагогічних кадрів для системи освіти [7; 8] склали теоретичну основу для написання даної статті, присвяченій важливим аспектам використання ресурсу громадських організацій у профілактиці й протидії булінгу у закладах початкової освіти.

Метою статті є розкриття актуальних питань діяльності громадських організацій та значущості використання ресурсу громадських організацій у сфері профілактики протидії булінгу.

Виклад основного матеріалу. У травні 2019 року Громадською організацією «Ла Страда-Україна» за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) було здійснено анкетування 1497 учнів та учениць, 826 батьків, 271 педагогів закладів освіти Луганської та Донецької області з метою визначення рівня розповсюдження проблеми насильства та цькування (булінгу) в дитячому середовищі. 64,2% учнів та учениць зазначили, що ніколи не зіштовхувались із проявами насильства або булінгу. 26% вказали, що в їхньому закладі освіти трапляються випадки булінгу між хлопцями та дівчатами. Так, на думку молоді, найчастіше булерами можуть бути хлопці (20,8 %); 27,6% вказали, що така роль притаманна дітям, які мають негативні лідерські якості; 19,8% зазначили, що булінг можуть здійснювати діти, фізично сильніші; 54,2% зауважили що булером може бути будь-хто. 20,6% вказали, що найчастіше потерпають від булінгу дівчата; 71,1% – діти, які відрізняються від інших будь-чим; 56,9% – які не мають сучасних гаджетів, одягу; 34,0% – фізично слабші. За даними опитування, педагоги та батьки вважають, що найефективнішими діями, які сприятимуть зниженню кількості випадків насильства в освітньому середовищі є проведення систематичних просвітницьких заходів з тематики ненасильницької поведінки (61,7% – батьків, 89,7% – педагогів), впровадження якісних профілактичних програм (51,3% – батьків, 76,0% – педагогів), створення антибулінгової політики (51,0% – батьків, 80,8% – педагогів).

Законом України «Про освіту» [10] чітко окреслено поняття булінгу (цькування) – «це діяння (діяльність або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному,

сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілої особи» [10]. Також визначено типові ознаки булінгу (цькування): систематичність (повторюваність) діяння; наявність декількох учасників – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності); діяльність або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого [10].

За твердженням В. Абламської, «булінг проявляється в психологічному тиску, жорстокому ставленні, фізичному насильстві, агресії та інших діях, що вчинені з метою викликати тривогу та страх підпорядкування особи власним інтересам» [1, с. 11]. Т. Журавель вказує, що останнім часом набуває дедалі більшого поширення нова форма насильства – «кібербулінг» [9]. Кібербулінг – форма поведінки, яка полягає у розсиланні повідомлень агресивного та образливого характеру з використанням нових інформаційних та комунікаційних технологій.

Загалом умовна класифікаційна система розрізнення видів шкільного булінгу є результатом скрупульозного вивчення практичними психологами та педагогами матеріалів опитувань та глибинних інтерв'ю з учнями початкової школи. За ствердженням О. Юрчик, можна назвати такі ознаки різних видів та класифікаційних ознак булінгу [15, с. 10]. За суб'єктивним складом булінг поділяється на одноосібний та колективний. За способом вчинення булінг поділяють на прямий та непрямий. За критерієм мети й змісту шкільне насильство умовно поділяється на простий булінг та хейзинг – сучасний еквівалент ритуалу ініціації, який існує переважно в закритих інтернатних закладах освіти. За характером вчинюваних дій булінг поділяється на фізичний, психічний, сексуальний та економічний. Ця класифікація не передбачає вичерпного переліку, а лише наводить найхарактерніші види насильства, виявлені шкільними психологами та педагогами, а також батьками жертв і дослідниками проблем системи освіти. [15, с. 10-11].

Причинами виникнення булінгу можуть бути різні чинники, які В. Андрєєнкова, В. Байдик, О. Калашник об'єднують в чотири групи: особистісні, сімейні, соціальні, чинники оточення (середовище) [11, с. 46-48]

Захист дітей, забезпечення їх повноцінного розвитку – проблема національного значення,

яка повинна розглядатися і розв'язуватися в різних контекстах: історичному, соціологічному, культурологічному, демографічному, педагогічному і, безумовно, юридичному. Мова йде про закріплення певними законами та іншими нормативно-правовими актами чітко визначених правил, норм, стандартів і вимог щодо організації життєдіяльності дитини.

Першим міжнародним документом, в якому розглядалась проблема прав дитини, була Женевська декларація 1924 року, спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання, захист. Важливим документом стала прийнята 10.12.1948 р. Генеральною асамблеєю ООН Загальна декларація прав людини (введена в дію з 1976 р.). У ній вперше зафіксовані міжнародні правові основи захисту прав дітей [2, с. 146]. Україна ратифікувала Конвенцію в 1991 році та внесла відповідні зміни до національного законодавства [2, с. 69].

Важливим документом, який спрямований на подальший розвиток умов для захисту прав та інтересів дитини, є Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» (від 3 серпня 2006 р.). Ратифікація Конвенції є свідченням про готовність України дотримуватись міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав дітей, зокрема дітей, що постраждали від насильства та булінгу.

Правова база України з питань захисту дитини від насильства складається з Конституції України, кодексу України, законів України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, а також відомчих правових актів та державних програм.

Національними правовими актами захисту прав дитини є: Закон України «Про охорону дитинства» (26.04.2001); Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (26.06.2001); Кримінальний кодекс України (01.09.2001); Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (15.11.2001); Указ Президента України від 5.05.2008 р. №411/2008 «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей» [2, с. 150].

В Україні ухвалено низку законодавчих та нормативно-правових актів, які захищають дитину від насильства. На підставі положень Конституції України і Конвенції ООН про права дитини 26.04.2001 р. в Україні був прийнятий Закон «Про охорону дитинства», який визначає напрям охорони дитинства стратегічним загальнонаціональним пріоритетом із метою забезпечення реалізації прав дитини на все життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний

розвиток, встановлює основні засади державної політики у цій сфері.

Важливими кроками України в напрямку забезпечення прав дітей стали Закони України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про молодіжні та дитячі громадські організації» та інші, що спрямовані на вирішення проблеми захисту дітей [12, с. 21].

Важливим моментом для профілактики і подолання булінгу в дитячому середовищі стало визнання в Україні на державному рівні існування серед дітей такої проблеми як булінг, що й стало відправною точкою для прийняття 18 грудня 2018 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [13]. Метою цього закону є створення дієвого правового механізму протидії цьому негативному суспільному явищу.

Важливе місце в протидії булінгу займають громадські організації, які беруть активну участь у профілактиці даного явища. Особливо активно впроваджує свою діяльність громадська організація «Ла Страда Україна» – незалежна, стала організація, відома на локальному, національному та міжнародному рівнях завдяки ефективній діяльності з розбудови суспільства рівних прав та можливостей, без насильства та торгівлі людьми.

У 2019 році ГО «Ла Страда-Україна» долучилася до проєкту з протидії кібербулінгу ДоброPhone, ініційованого компанією «Епіцентр». Проєкт привертає увагу до проблем, з якими діти зіштовхуються в Інтернет-середовищі. Основною місією проєкту є поширення серед школярів меседжу, що Інтернет може бути добрим, а соціальні мережі – це місце не для негативу, а для дружнього спілкування.

У продовження діяльності зі створення в закладах освіти системного підходу з протидії насильству у грудні 2019 року, була розроблена навчальна програма «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» для слухачів очної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. Для впровадження даної програми ГО «Ла Страда Україна» та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в партнерстві з МОН України в грудні 2019 р. підготовлено 28 сертифікованих спеціалістів-тренерів з установ післядипломної педагогічної освіти всієї України. МОН України рекомендувало включити дану навчальну програму до програм підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти (Лист МОН України «Про підвищення рівня педагогічної компетенції щодо запобігання та протидії проявам насильства в закладах освіти» №6_37-20 від 13.01.2020 р.).

Перспективою подальших досліджень є

створення ефективної навчальної програми з урахуванням організаційно-педагогічних умов використання ресурсу громадських організацій у профілактиці й протидії булінгу у закладах початкової освіти.

Джерела:

1.Абламська В. В. Деякі аспекти законодавчого регулювання протидії булінгу в Україні. Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3 черв. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 11-14.

2.Безпалько О. В. Діяльність практиків соціальної сфери м. Києва у сфері профілактики жорстокого поводження з дітьми. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2008. № 4. С. 146-151.

3.Бобрицька В. І. Професійна підготовка майбутнього вчителя в реаліях процесу реформування вищої освіти. Наук. записки: НПУ імені М.П. Драгоманова. 2005. № 59. С. 14-24.

4.Бобрицька В.І. Аксиологічний дискурс ідеї педагогічної освіти в контексті запитів об'єднаної Європи. Освітня політика : філософія, методологія, практика /За ред. Є. М. Суліми, В. П. Андрущенко: Мін-во освіти і науки України, НПУ імені М.П. Драгоманова. Тематичний випуск: збірник наукових статей. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 156-160.

5.Бобрицька В. І. Аксиологічний дискурс ідеї університетської освіти в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції. Людські цінності і толерантність у сучасному світі : міжконтинентальний діалог інтелектуалів : міжнарод. наук.-практ. конф., 16 листопада 2011 р. : зб. матеріалів. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. С. 43-48.

6.Бобрицька В.І. Єдність науки, навчання та інновацій як принцип європейської освіти: історико-педагогічний аналіз. Освітня політика: філософія, теорія, практика [монографія] / За ред. В. П. Андрущенко; Авт. кол. : В. П. Андрущенко, Б.І. Андрусишин, В.І. Бобрицька, Р.М. Вернидуб та ін. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 229-243.

7.Бобрицька В.І. Державна кадрова політика України у підготовці наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників для системи освіти. Освітня політика: філософія, теорія, практика [монографія] / За ред. В. П. Андрущенко; Авт. кол. : В. П. Андрущенко, Б.І. Андрусишин, В.І. Бобрицька, Р.М. Вернидуб та ін. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 385-398.

8.Бобрицька В.І. Пріоритети державної кадрової політики України з підготовки фахівців відповідно до потреб ланок національної системи освіти. Освітня політика: філософія, теорія, практика [монографія] / За ред. В. П. Андрущенко; Авт. кол. : В. П. Андрущенко, Б.І. Андрусишин, В.І.

Бобрицька, Р.М. Вернидуб та ін. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 398-454.

9. Журавель Т. В., Кочемировська О. О., Нікітіна О. М. Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею / за заг. ред. Т. В. Журавель, Г. О. Христової. Київ : ТОВ «К.І.С.», 2010. 238 с.

10. Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII; редакція станом на 21.11.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

11. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Калашник О. А. та ін. Київ: ФОП Нічога С.О., 2020. 196 с.

12. Казакова Н. В. Удосконалення взаємодії вчителя початкових класів і батьків шляхом використання інтерактивних форм роботи. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2009_5/kazakova.pdf.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 р. № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>.

14. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Метод. пос. / Андрєєнкова В. Л., Мельничук В. О., Калашник О. А. та ін. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.

15. Юрчик О. М. Психологічна профілактика шкільного насильства в початкових класах: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Івано-Франківськ, 2016. 24 с.